

Bohemian Breweries Limited – Zlatý důl nebo past? 2. část: Český bojkot a Alexander Wentworth Forbes

Bohemian Breweries Limited – Goldmine or Trap? Part II: Czech Boycotts and Alexander Wentworth Forbes

Libor HRUŠKA

e-mail: hruska.libor@seznam.cz

Recenzovaný článek / Reviewed paper

Hruška, L.: Bohemian Breweries Limited – Zlatý důl nebo past? 2. část: Český bojkot a Alexander Wentworth Forbes. Kvasny Prum. 59, 2013, č. 6, s. 171–173.

Předkládaný příspěvek je prostřední částí třídílného seriálu seznamujícího s londýnskou pivovarnickou společností Bohemian Breweries a její neúspěšnou misí na český trh v turbulentní době konce 19. století. Druhý díl této hospodářsko-sociální historické sondy se zabývá vstupem společnosti na trh, hrozícím bojkotem ze strany českých konzumentů a osobností generálního ředitele, který to časem v Praze dotáhl na pozici britského konzula.

Hruška, L.: Bohemian Breweries Limited – Goldmine or Trap? Part II: Czech Boycotts and Alexander Wentworth Forbes. Kvasny Prum. 59, 2013, No. 6, p. 171–173.

The paper aims to describe the history of the British joint-stock company Bohemian Breweries Limited, which owned three breweries in Prague in the turbulent period of the late 19th century. The second part of the three-part paper analyzes the potential and the risks of the local Bohemian market and introduces the company's director Alexander Wentworth Forbes, who also became the first British consul in Prague.

Hruška, L.: Bohemian Breweries Limited – Goldrausch oder die Falle. Teil II. Der tschechische Boykot und Alexander Wentworth Forbes. Kvasny Prum. 59, 2013, Nr. 6, S. 171–173.

Der Artikel ist der zweite Teil der dreiteiligen Serie, die die Londoner Braugesellschaft Bohemian Breweries und ihre erfolglose Mission auf den tschechischen Markt in der turbulenten Zeit an der Wende des 19. Jahrhunderts beschreibt. Der zweite Teil dieser wirtschaftlichen und sozialen historischen Sonde befaßt sich mit dem Eintritt der Gesellschaft auf den tschechischen Biermarkt, der vom Boykot von der Seite der tschechischen Konsumenten bedroht worden wurde und mit der Persönlichkeit des Generaldirektors, der mit der Zeit britischer Konsul in Prag ernannt wurde.

Klíčová slova: pivovarství, 19. století, nacionalismus, akciová společnost, London, Praha

Keywords: brewing industry, 19th century, nationalism, joint-stock company, London, Prague

■ 1 NEPŘÍJEMNÉ PŘEKVAPENÍ U ŠTAJGRŮ

Koncem léta roku 1889 mohli Pražané v ulicích spatřit skupinku zachmuřených britských gentlemanů. Až teprve nyní správní rada nové akciové společnosti Bohemian Breweries Limited podnikla první inspekční cestu do svých tří českých pivovarů a zatímco v Libni a Páříčích mohli být Britové spokojeni, návštěva pivovaru U Štajgrů pro ně skončila rozčarováním.

Na povrch vyplavalo falšování účetnictví, a cizinci navíc při procházce městem nemohli nepostřehnout, že odhadcem vychvalovaná poloha přímo v centru v sobě naopak skrývá mnohá rizika. Houstnoucí provoz v ulicích, vysoké ceny pozemků bránící rozvoji závodů i spory s magistrátem kvůli kouřícím komínům byly jen některými z nich. Staropražským pivovarům nastávaly těžké časy, budoucnost patřila velkopivovarům na předměstích. Londýnský odhadce tento trend buď nepochopil, nebo ho úmyslně nezohlednil ve své zprávě. Na jeho obranu ale musíme připomenout, že koncem 80. let v Praze stále působily ještě tři desítky pivovarů, a pivovar ležící na dohled od Václavského náměstí tedy nebyl žádnou anomálií. K hromadnému „vymírání“ staropražských závodů došlo až v desetiletí následujícím a i tehdy se navíc našli podnikatelé, kteří pesimistické vyhlídky ignorovali a plánovali nákladné přestavby svých pivovarů (Reklama, Pivovarské listy, 1891).

Za pivovar U Štajgrů byla uhrazena teprve první splátka, a tak začala správní rada s prodávající stranou okamžitě vyjednávat o slevě. „S potěšením vás mohu informovat, že se členům správní rady podařilo docílit snížení kupní ceny o částku, která podle nás vyrovnává ono nadhodnocení zisků,“ tvrdil na ustavující valné hromadě společnosti v říjnu 1889 optimisticky první předseda správní rady Coghlan McLean McHardy (The Brewers' Guardian, 1889). Za svá slova sklídil aplaus, ale optimismus nebyl na místě.

Snížení ceny Národního pivovaru nebylo dostatečné a předražený závod dál táhl celou společnost ke dnu. Na veřejnosti ale vedení situaci firmy prezentovalo o poznání jinak. Například v inzertní části pražského adresáře z roku 1891 firma bez ostychu uváděla, že

U Štajgrů ročně vyrábí 48 000 hektolitřů piva. Ve skutečnosti se tu přitom produkce už nikdy nevrátila ani nad hranici 30 000 hektolitřů. Zarážející je ale už úvod inzerátu Bohemian Breweries. Stojí v něm: „Toto úvěrní družstvo koupilo dosud tři pivovary (...) všechny tři podniky jsou v nejživější činnosti“ (Lešer, V., adresář, 1891). Dosud? Nákup dalších závodů byl tím posledním, na co mohli Britové za tehdejší situace pomyslet.

Čeští pivovarníci přesto na novou zahraniční konkurenci hleděli s obavami. Dokládá to například průběh valné hromady smíchovského pivovaru, která se uskutečnila na podzim 1889. Opatrní akcionáři se tu postavili proti plánu správní rady na přikoupení dalších pozemků nezbytných k rozšíření pivovaru. Budoucnost je nejistá, nelze rozvažovat peníze, když nevíme, co s pivním trhem udělá konkurence nové zahraniční společnosti, zněl jeden z argumentů. Rozvoj třetího největšího českého pivovaru tak paradoxně brzdila společnost, která od svého založení balancovala na hraně bankrotu (SOA Praha, Akciový pivovar na Smíchově, 1889).

■ 2 PROVIZE PRO PODVODNÍKY

Švindlování s účetnictvím pivovarů před jejich prodejem nebylo ničím neznámým ani v Británii (Gourvish, Wilson, 2008), u domácích podniků ale vždy existovala větší šance, že někdo na podvod zavčas upozorní. V případě zahraničních investic to sice neplatilo, nebyl ale problém si slibované budoucí zisky smluvně pojistit. Pro příklad nemusíme chodit daleko. Když Carl Ludwig Wilhelm Brandt prodával Britům svůj brémský pivovar St. Pauli, musel se za správnost účetnictví osobně zaručit. Pokud by zisk v prvním roce klesl pod určitou hranici, byl Brandt povinen doplatit rozdíl z vlastní kapsy (The National Archives, smlouva, 1887). V případě pražských pivovarů bohužel pro akcionáře žádná podobná klauzule neexistovala.

Na zahraničních transakcích se také dokázalo přivit daleko více lidí, takže se cena mohla vyšroubovat do závratných výšin. Založení Bohemian Breweries bylo učebnicovým příkladem – přípravný výbor nekomunikoval přímo s českými majiteli závodů, ale s hladovou smečkou prostředníků, kteří se pro sebe snažili urvat co nejvyšší provizi. Klíčovou roli sehrál při prodeji pivovarů jistý John Bell Allen, což názorně dokládá, jaký typ lidí na ostrovní pivovarnické „horečce“ vydělával (The National archives, Smlouvy, 1889–1890).

Obr. 1 Restaurace The Bohemian Breweries Limited na Jubilejní výstavě zemské, 1891 (Jubilejní výstava zemská, 1894)

Jak vyšlo o pár let později najevo u londýnského konkurzního soudu, jmenoval se Allen ve skutečnosti John Baines a falešným jménem se snažil zamaskovat svou kriminální minulost. Na počátku 80. let se jako bankovní úředník dopustil zpronevěry a skončil na čtyři roky za mřížemi. Po svém propuštění si změnil identitu a v Londýně se opět vrhl do viru finančních spekulací (The Financial Times, 1891). A byl to pravděpodobně právě on, kdo vymyslel spojení všech tří pivovarů pod křídly jedné společnosti. Ani Allen přitom nepřišel do přímého styku s Kašparem, Zvěřinou nebo Knoblochovou. Ti již dříve podepsali smlouvu s dalšími britskými agenty, kteří je při jednáních zastupovali. Falšování zpráv o Národním pivovaru tedy pravděpodobně neměl na svědomí přímo František Zvěřina, ale někdo z anglických spekulantů. Jak jinak si vysvětlit, že ještě v říjnu 1889 Zvěřina doufal, že ho Britové jmenují ředitelem štajgrovského pivovaru. K tomu sice nakonec nedošlo, ale pokud by společnost pár měsíců předtím takto okatě okradl, těžko by spolu o něčem podobném vůbec jednali (Národní listy, 1889).

Jak vysoká byla částka, o níž se cena nafoukla po cestě od českých majitelů k nové akciové společnosti, nelze s jistotou určit. Ze srovnání cen uveřejněných v českém tisku (pravděpodobně částky, které utržili jednotliví vlastníci pivovarů) s cenami uvedenými ve smlouvách mezi prostředníky a vznikající společností Bohemian Breweries nicméně vyplývá, že provize musely být pohádkové (Smlouvy, 1889–1890). Část peněz proto v rámci snížení ceny Národního pivovaru nebyla prostředníkům vůbec vyplacena. Některým akcionářům to ale nestačilo a po vedení požadovali, aby se soudilo o vzniklou škodu. Správní rada se však do složitého procesu nepustila, nepředpokládala ani, že „by pachatelé měli nějaké peníze, pokud by soudní pře skončila v jejich neprospěch“ (The Brewers' Journal, 1892). To byl i případ Johna Allena, který brzy po založení Bohemian Breweries stihl zbankrotovat.

3 „SVŮJ K SVÉMU!“ – HROZBA ČESKÉHO BOJKOTU

Horší začátek si snad ani nelze představit. Britská firma si navíc pro svůj vstup na český trh nevybrala nejvýhodnější dobu. Pro 80. léta 19. století je charakteristické zvýšené napětí mezi Čechy a Němci, které se z politické a kulturní roviny přesouvalo také na pole hospodářské. Při neobratné politice se mohla každá zahraniční společnost odkázaná na české odběratele snadno stát terčem bojkotů vedených pod heslem „Svůj k svému!“ To se o pár let později stalo například měšťanskému pivovaru v Budějovicích. Závodu patřícímu právověrečnému měšťanstvu, které bylo ze dvou třetin německé, vyhlásili Češi „pivní válku“, jež skončila založením konkurenčního Českého akciového pivovaru. Na „německý“ pivovar útočila česká žurnalistika a část českých pivařů skutečně bojkotovala hostince, ve kterých se točilo jeho pivo (Hajn, 2002; King, 2005). Londýnskou firmu nakonec vzali čeští zákazníci na milost, přestože to tak zpočátku nevypadalo.

Proti britským spekulantům, kteří brousili po Čechách a snažili se skupovat pivovary, aby mohli z „naší národní hrdosti kořistiti“, se nejprve zvedla silná vlna odporu v českém tisku. „Na jedné straně se hlásá, aby se od Němců nekupovalo, vytýká se nám, že kupujeme uherské výrobky a přece jsou nám Uhři tak dalece mnohem blíže než fádni synové bavlnářů a špekulantů... Čechy patří Čechům a měl by každý vlastník pivovaru na ty pány vzít onu jednoduchou

domácí potřebnost, které se k zamatání příbytku používá“ (Maršnerův Český Lloyd, 1889), burcovaly své čtenáře například noviny již zmiňovaného Františka Maršnera.

Podobně ostrý článek o „národním ohrožení“ uveřejněný ve Vinohradských listech si navíc neodpustil antisemitský výpad proti židovskému advokátovi, který měl na starosti prodej Národního pivovaru: „Když anglická společnost zvolila si za právního zástupce svého žida, a k tomu ještě žida němčoura, pak s jistotou lze očekávat, že bude se dále řídit a spravovat jeho čechožroutskými náhledy a pokyny, čímž se řady nepřátel našich ještě rozmnoží“ (Vinohradské listy, 1889). Tato marginální zmínka pak stačila fanatickému antisemitovi Jaromíru Huškovi, aby pivo z „anglicko-židovské Breberije“ přidal na seznam zakázaných značek, kterým se má každý správný křesťan obloukem vyhýbat (Hušek, České zájmy, 1889). Hušek tento seznam pravidelně zveřejňoval ve svých novinách a, jak se o pár let později přesvědčil židovský majitel velkopivovaru v Nulších Sigmund Waldstein, možný dopad antisemitských kampaní nebylo na konci 19. století radno podceňovat (Hruška, 2010).

4 „ANGLICKÉ“ PIVO U KŘÍŽÍKOVY FONTÁNY

Zpočátku tedy česká veřejnost nebyla „anglickým“ pivům příliš nakloněna. Byli to přitom právě čeští pivaři, kteří měli osud Bohemian Breweries ve svých rukou. Praha sice byla jazykově smíšeným městem, ale v době, kdy Britové koupili pivovary, se v ní k německému jazyku hlásilo jen asi 17 % obyvatel. A ještě méně to bylo na předměstích, například přímo ve dvanáctitisícové Libni si při sčítání lidu v roce 1890 němčinu jako obcovací řeč vybralo pouze 159 lidí (Cohen, 2000).

Vedení londýnské společnosti ale specifickou psychologií pražského trhu dokázalo včas pochopit a hrozbu českého bojkotu odvrátilo. Klíčovou byla v tomto ohledu účast společnosti na Jubilejní zemské výstavě v roce 1891 (obr. 1), jejíž konání Britové také přímo podpořili finančním darem 300 zlatých do základního fondu. Dalšíh 1 000 zlatých přidali do fondu garančního, který měl být použit pouze v případě, že by celá akce oslabená bojkotem velkých německých firem skončila ztrátou. Jen pro srovnání, největší český pivovar z Plzně nabídl do fondu podporu 5 000 a 3 000 zlatých, ale třeba závod smíchovský už přispěl jen 1 000 zlatých do garančního fondu. Výstava skončila úspěchem, a Smíchov tedy nemusel přímo zaplatit ani krejcar (Jubilejní výstava zemská, 1894; Hejtmánek, 1894).

„Anglická“ společnost měla na výstavišti i svou vlastní restauraci, což vůbec nebylo samozřejmostí. Kromě obou plzeňských, smíchovského a třeboňského pivovaru měla většina pivovarů pouze menší ochutnávárny nebo se jejich piva střídala s ostatními v ochutnávnách společných. Z předzahrádky restaurace ozdobené červenobílými zemskými prapory měli hosté výhled přímo na Křížkovu fontánu a soudě dle dobových fotografií i informací o množství vytvořeného piva, si podnik na nezájem žiznivého obecnstva nemohl stěžovat. Celkem se za pět měsíců v pavilonu u fontány vypilo přes 2000 hektolitrů piva, což představovalo více než 10 procent z celkového objemu piva zkonsumovaného na výstavě (Jubilejní výstava zemská, 1894). „Čepovalo se tu chutné pivo, půllitr za 8 krejcarů. Bylo to pivo na výstavě nejlépejší,“ (Hejtmánek, 1894), vzpomínal později libeňský patriot Ladislav Hejtmánek.

Pro společnost byla účast na výstavě dobrou reklamou, samostatný pavilon byl ale přílišným luxusem, takže o čtyři roky později při Národopisné výstavě československé, už restaurace tří spojených pivovarů chyběla. Neznamená to ale, že by byli návštěvníci tentokrát o libeňské, práčské a štajgrovské ochuzeni, točilo se ale jen v několika soukromých hostincích a nikoliv pod společnou hlavičkou Bohemian Breweries.

Ani tak ale v roce 1895 nešlo firmu na výstavišti přehlédnout. Podobně jako při Jubilejní výstavě uspořádali Britové i výstavě Národopisné hromadnou návštěvu pro své zaměstnance. Ale zatímco v roce 1891 se jeho nadvakrát, byl tentokrát společný průvod ještě o něco velkolepější. 361 zaměstnanců a jejich rodinných příslušníků se shromáždilo ve Štěpánské ulici u zadního východu z pivovaru U Štajgrů a začalo se podle místa působiště rozřazovat k jednotlivým žebříňákům ozdobeným věnci, chvojím, dubovým listím a nezbytnými českými prapory. Kromě dvanácti „obrovských žebříňových vozů“ jeho v průvodu, který coby „elegantně upravená vozová hradba“ budil v ulicích Prahy velký rozruch, i 6 kočárů vezoucích sládky a úředníky všech tří pivovarů a lihovaru. Zaměstnanci měli hrazený vstup na výstavu a také konzumaci piva z vlastní produkce (Vinohradské listy, 1895).

Obr. 2 William Wentworth Forbes... a jeho viziťka (sbírka autora)

5 GENTLEMAN ZTRACENÝ V LIBNI – ALEXANDER WENTWORTH FORBES

Pompézní průvody na výstavě s největší pravděpodobností inicioval sám generální ředitel společnosti Alexander William Wentworth Forbes (obr. 2), jemuž se v provinční Praze muselo čas od času zastesknot po „velkém světě“, který poznal v námořnictvu Jejího Veličenstva královny Viktorie. Ani ne čtyřicetiletý Angličan, kterému v žilách kolovala modrá krev, se spolu s manželkou a dcerou do Prahy přestěhoval hned na počátku roku 1890 (Národní archiv, Praha, fond Policejní ředitelství, Pobytová přihláška, 1890). Po nepřijemných zkušenostech s předražením pivovaru U Štajgrů začala být londýnská správní rada logicky mnohem ostražitější a chtěla mít v Čechách svého člověka.

Proč si ale správní rada na tak důležitý post vybrala právě nezkušeného Wentwortha Forbese? Odpověď není nikterak překvapivá – rozhodly rodinné konexe, a tak jel do Prahy zachraňovat situaci namísto protřelého manažera protekční generálský synek, který navíc neovlád ani jeden ze zemských jazyků. „Přirozeně se předpokládá, že manažer podobné společnosti by se měl vyznat v obchodu i pivovarnictví a měl by něco vědět o jazyku země, ve které pracuje. Ale ve skutečnosti měli manažera, který nevěděl nic o obchodních věcech ani o pivovarnictví. Byl sice vysoce respektovaným gentlemanem, který měl dříve tu čest nosit uniformu armády Jejího Veličenstva, neznal ale jediné slovo v němčině ani v češtině,“ vyjmenoval jízlivě všechny Wentworthovy slabiny auditor Henry Dever (The Financial Times, 1892).

V této souvislosti se opět nabízí srovnání s britským pivovarem v Brémách. Při jeho zakcionování se ve vedení společnosti podařilo udržet bývalého majitele Brandta, který si ponechal i velkou část akcií. Udržela se tím kontinuita firmy a v Londýně měli jistotu, že na jejich peníze dohlíží zkušený profesionál, který se v zájmu svého balíku cenných papírů snaží, aby firma co nejvíce

prosperovala. Později se dokonce poměr křesel ve správní radě obrátil ve prospěch Němců, kteří tvořili nezanedbatelnou část akcionářů (The National archives, Seznam akcionářů, 1900). Akcie Bohemian Breweries naopak až na nepatrné výjimky vlastnili pouze Britové. Wentworth Forbes byl v klasickém zaměstnaneckém poměru, Zvěřinovi správní rada zjevně nedůvěřovala a Kašpar v pražském vedení společnosti vydržel jen do roku 1890. Nelze vyloučit, že se i on s Bohemian Breweries rozešel ve zlém (Národní listy, 1890).

Přestože firmu pod Wentworthovým vedením stihala jedna rána za druhou, na jeho vztahu k Praze a Čechám se to překvapivě nepodepsalo. Na konci 90. let se stal britským vicekonzulem (později konzulem) a v této funkci vydržel až do začátku první světové války. Není bez zajímavosti, že první adresu měl konzulát ve Vodíčkově ulici U Štajgrů. Válku strávil Wentworth Forbes v Anglii, ale do Prahy se po vyhlášení samostatnosti vrátil. Mimo jiné se tu konala i svatba jeho jediné dcery. Kapitán Wentworth Forbes zemřel v roce 1925. Na smuteční obřad, který se konal v chrámu sv. Ludmily na náměstí Míru, dorazil i pražský primátor Karel Baxa (Národní listy, 1925).

Už podpora Jubilejní výstavy v roce 1891 tedy ze strany společnosti Bohemian Breweries nemusela být čistým kalkulem, ale i vyjádřením osobního postoje jejího ředitele. Ten ostatně „velký přítel českého národa“ (Národní listy, 1934) potvrdil také členstvím v Národní jednotě severočeské bránící zájmy českých menšin v pohraničí (Národní listy, 1892) nebo ve své době poněkud kontroverzní účasti v pětičlenném „comité d'honneur“ samostatné české výpravy na Olympijských hrách v Londýně 1908 (Guth-Jarkovský, 1929).

LITERATURA / REFERENCES

- Cohen G.B., 2000: Němci v Praze 1861–1914. Karolinum, Praha.
Gourvish T.R., Wilson R.G., 2008: The British brewing industry, 1830–1980. Cambridge Univ. Press, Cambridge.
Guth-Jarkovský J.S., 1929: Paměti. Díl II, Paměti olympijské. (1894–1918). Hejda a Tuček, Praha.
Hajn I., 2002: Česko-německá pivní válka: národnostní aspekty založení Českého akciového pivovaru v Českých Budějovicích a jeho následného fungování na přelomu 19. a 20. století, Dějiny a současnost, 6: 13–16.
Hejtmánek F., 1894: Akcionářský pivovar na Smíchově. Nákladem Akc. pivovaru, Smíchov.
Hruška L., 2010: Přeměna nuselského pivovaru na akciovou společnost na pozadí pražské „pivovarnické horečky“ devadesátých let 19. století ve světle dobového tisku. Pražský sborník historický: 273–323.
King J., 2005: Budweisers into Czech and Germans: a local history of Bohemian politics 1848–1948. Princeton University Press, Princeton.
Kolektiv autorů, 1894: Jubilejní výstava zemská království Českého v Praze 1891. F. Šimáček, Praha.
Lešer, V. (ed.), 1891: Adresář královského hlavního města Prahy a sousedních obcí Bubenče, Holešovic-Buben, Karlína, Smíchova, Kr. Vinohradů a Žižkova. Nákladem důchodu obce Pražské.

Periodika – anonymní zprávy

- České zájmy, 1889
Maršnerův Český Lloyd, 1889
Národní listy, 1889, 1890, 1892, 1925, 1934
Pivovarské listy, 1891
The Brewers' Guardian, 1889
The Brewers' Journal, 1892
The Financial Times, 1891, 1892
Vinohradské listy, 1889, 1895

Archivní materiály

- Národní archiv Praha, fond Policejní ředitelství I – konskripce (1850–1914).
Státní oblastní archiv Praha, fond Krajský soud obchodní – Bohemian Breweries Limited.
Státní oblastní archiv Praha, fond Krajský soud obchodní – Akciový pivovar na Smíchově.
Archiv ÚMČ Praha 8, fond Libeňský pivovar.
The National Archives, fond Board of Trade (Companies Registration Office) – St. Pauli Breweries Company Ltd. a Bohemian Breweries Ltd.